

ელენა საფალერუ

საკონსტიტუციო სასამართლოს მოსამართლის განსაკუთრებული აზრი – მისი დამოუკიდებლობის ერთ-ერთი გარანტია¹

ელენა საფალერუ

მოლდოვის რესპუბლიკის საკონსტიტუციო სასამართლოს მოსამართლე.

განსახილველად შემოთავაზებული თემა მეტად აქტუალურია, საკამათოა და დიდ ინტერეს-საც იწვევს.

იმის გათვალისწინებით, რომ მოლდოვის რესპუბლიკის საკონსტიტუციო სასამართლო რესპუბლიკის საერთო სასამართლოების სისტემაში არ შედის (მუხლი 134) და, კონსტიტუციის თანახმად, იგი საკონსტიტუციო იურისდიქციის ერთადერთ ორგანოს წარმოადგენს, ჩემს გამოსვლაში, ძირითადად, საკონსტიტუციო სასამართლოების მოსამართლეების განსხვავებული/განსაკუთრებული აზრის როლსა და ადგილზე ვისაუბრებ.

მოსამართლის განსაკუთრებული/განსხვავებული აზრის ინსტიტუტი სამართლის თავისებური ინსტიტუტია. განსხვავებული აზრის არსებობა სამართლის განმარტებისას თვალნათლივ ადასტურებს აზრთა სხვაობას მოსამართლეთა შორის და უდავოდ წარმოადგენს საკონსტიტუციო სასამართლოს მოსამართლეთა დამოუკიდებლობის, თავისუფლებისა და პასუხისმგებლობის გარანტს.

მოსამართლეთა განსაკუთრებული აზრი დაკანონებული ან აღიარებულია ბევრ იმ ქვეყანაში, თუ ქვეყნების უმრავლესობაში არა, სადაც საკონსტიტუციო მართლმსაჯულება არსებობს. აღნიშნული მითითება ასევე გამომდინარეობს ადამიანის უფლებებისა და ძირითადი თავისუფლებების კონვენციის მე-2 ნაწილის 45-ე მუხლიდან, რომლის მიხედვითაც, თუკი

¹ მოხსენება მომზადდა მოლდოვის რესპუბლიკის საკონსტიტუციო სასამართლოს მოსამართლის ელენა საფალერუს მიერ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს მიერ ორგანიზებული შავი ზღვის რეგიონული კონფერენციისთვის, რომელიც ჩატარდა ევროპის საბჭოს ვენეციის კომისიასა და გერმანიის ტექნიკური თანამშრომლობის საზოგადოებასთან თანამშრომლობით საქართველოში, ქალაქ ბათუმში, 2010 წლის 17-18 სექტემბერს.

დადგენილება/გადაწყვეტილება მთლიანობაში ან ნაწილობრივ არ გამოხატავს მოსამართლეთა ერთიან მოსაზრებას, მაშინ ნებისმიერ მოსამართლეს უფლება აქვს, ჩამოაყალიბოს განსხვავებული აზრი.

ზოგან განსაკუთრებულ/განსხვავებულ აზრს სასამართლოს გადაწყვეტილებასთან ერთად აქვეყნებენ, ზოგან კი ის პერსონალური რეზიუმეს სახით იბეჭდება, რომელიც თან ერთვის გადაწყვეტილების სამოტივაციო ნაწილს. თუმცა არსებობს ცივილიზებული ქვეყნებიც, სადაც ასეთი საჯარო ინსტიტუტი საერთოდ არ არსებობს.

ეს ნაწილობრივ აიხსნება ჯერ კიდევ არსებული შიშით, რომ მოსამართლის მიერ საჯაროდ გამოთქმულმა განსხვავებულმა მოსაზრებამ შესაძლოა ამ ინსტანციის გადაწყვეტილების ავტორიტეტი შელახოს, გაამჟღავნოს სათათბირო ოთახის საიდუმლო და კენჭისყრის შედეგებიც. ამასთან, თქვენი ყურადღება მიიწვიება მისი განსაკუთრებული აზრის, როგორც ასეთის, მიმართ არსებულ ფრთხილ დამოკიდებულებას, რამდენადაც, ზოგიერთი მეცნიერის აზრით, ეს ძირს უთხრის მოსამართლეების სოლიდარულობაზე არსებულ წარმოდგენას. შესაბამისად, განსხვავებული აზრი იშვიათად უნდა გამოითქმებოდეს. მაგრამ, თუ მოსამართლე მაინც ჩამოაყალიბებს მას, ამ შემთხვევაში ის წარმოდგენილი უნდა იქნეს როგორც მისი საკუთარი მოსაზრება და არა როგორც კონსოლიდირებული უმცირესობის პოზიცია. აქ იღებს სათავეს ერთობლივი მოსაზრებების მიუღებლობა. როდესაც საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილებას თან ახლავს რომელიმე მოსამართლის განსაკუთრებული აზრი, ჩვენ ვარაუდის დონეზე უნდა გადავწყვიტოთ, დაუჭირეს მხარი მას კოლეგებმა, თუ მან დამოუკიდებლად მიიღო გადაწყვეტილება. აშკარაა, რომ განსაკუთრებული აზრი მოსამართლის პირად საქმედ მიიჩნევა. იგი არ აღიქმება დოქტრინის ფორმირებისათვის საჭირო ავტორიტეტულ წყაროდ, რომელსაც სამომავლოდ სასამართლო პრაქტიკაზე გავლენის მოხდენა შეეძლება.

ჩვენი წარმოდგენით, საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილების ავტორიტეტი სრულებით არ ეფუძნება გადაწყვეტილების „მომხრე“ თუ „მოწინააღმდეგე“ მოსამართლეთა რაოდენობას. გადაწყვეტილების მნიშვნელობა ფასდება სულ სხვა საფუძვლებით. მათ შორისაა: საკუთრივ გადაწყვეტილების ხარისხი, მისი არგუმენტირებულობა, დამაჯერებლობა, სამართლიანობა და მზაობა იმისთვის, რომ ის მიღებულ იქნეს ფართო მასებისა და იურისტების მიერ და ა.შ. ცხადია, რომ ამა თუ იმ გადაწყვეტილების სასარგებლოდ არსებულ არგუმენტებს განსხვავებული მნიშვნელობა აქვს.

განსხვავებული აზრის ინსტიტუტის არსებობა თუ არარსებობა მნიშვნელოვანწილად სამართლებრივი ტრადიციის შედეგებითაა განპირობებული, რაც, ჩვენი აზრით, მოსამართლის მოცემული უფლების გაფართოებას ისახავს მიზნად.

საკონსტიტუციო სასამართლოს მოსამართლის განსაკუთრებული აზრი წარმოადგენს საქმის განხილვაში მონაწილე მოსამართლის მიერ საკუთარი მოსაზრების (სამართლებრივი პოზიციის) საჯარო გამოხატვას. ეს მოსაზრება განსხვავდება საკონსტიტუციო სასამართლოს მიერ პლენარულ სხდომებზე განხილულ საქმეზე მიღებული საბოლოო გადაწყვეტილებისგან. უმცირესობის უფლებაა, გამოთქვას განსხვავებული თვალსაზრისი, შემოგვთავაზოს სხვა გადაწყვეტილება. ის, რომ საკონსტიტუციო სასამართლოს მოსამართლეები კამათობენ საქმის გადაწყვეტასთან დაკავშირებით და უთანხმოება მოსდით, თავისთავად, ასახავს საკონსტი-

ტუციო მართლმსაჯულების ბუნებას. ისინი მხოლოდ და მხოლოდ სამართლებრივ საკითხებს წყვეტენ. სხვა სასამართლოებისგან განსხვავებით, რომლებიც სტანდარტულ სიტუაციებში ვალდებული არიან, კანონმდებლის მიერ შექმნილი კანონის ნორმები გამოიყენონ, საკონსტიტუციო სასამართლო თავად აფასებს კანონის სადავო ნორმას უფრო მაღალი კრიტერიუმით – შეესაბამება თუ არა ის კონსტიტუციის ნორმას და ამისთვის პრინციპულ შეხედულებებს იყენებს. სასამართლო მოქმედებს იურიდიული უფლებების შესახებ სუბიექტური შეფასებით, ე.წ. სავალდებულო/„პრესკრიპტიულ“ მსჯელობათა სფეროში, რომელიც გარკვეულ პრინციპებს, ნორმებსა და ფასეულობებს ეყრდნობა. ეს ართულებს და ზღუდავს მოძიებასა და დასაბუთებას არგუმენტებისა, რომლებიც სასამართლოს მიერ მიღებულ გადაწყვეტილებას გაამართლებდა და მას დამაჯერებლად და ავტორიტეტულად აქცევდა.

განსაკუთრებული აზრის უფლება მოსამართლეების რეპუტაციის დაცვაც არის – ძლიერი პროფესიონალური სტიმული, ფსიქოლოგიური გარანტია, რომელიც პირადი თავისუფლებისა და დამოუკიდებლობის, საკუთარი გადაწყვეტილების ღირებულებისა და საკუთარ არჩევანზე პასუხისმგებლობის შეგრძნებას იძლევა.

ამკარაა, რომ საკუთარი აზრის გამოხატვა და მისი დაცვა ემოციურად და ფსიქოლოგიურად რთულ მისიას წარმოადგენს, რომელსაც ყოველთვის ახლავს სერიოზული შიდა კონფლიქტი. საკმაოდ რთული საქმეა, მოერიო ეჭვებს, როცა უმცირესობაში აღმოჩნდები უმაღლესი კვალიფიკაციის მქონე კოლეგებს შორის.

რა თქმა უნდა, განსაკუთრებული აზრი მოსამართლის პოზიციის უკიდურესი ვარიანტია, როდესაც გადაწყვეტილების ფასი აშკარად მაღალია, როდესაც შეუძლებელია შიდა კომპრომისი, ხოლო რწმენა სასამართლოს შეცდომაში მაქსიმალურია, რადგანაც საქმე ისეთ პრინციპებსა და ღირებულებებს ეხება, რომლებიც აქტიურ ვერბალურ მხარდაჭერას მოითხოვს და, საერთოდ, სხვა გამოსავალი არ არსებობს. თუმცა, თუკი სასამართლოს პოზიციას მყარი დასაბუთება აქვს, განსაკუთრებული აზრი კიდევ უფრო ამყარებს მას – ამით ხდება იმის დემონსტრირება, რომ სასამართლომ სადავო საკითხებისა და ეჭვების მთელი სპექტრი გაითვალისწინა და შეაფასა.

განსაკუთრებულ აზრში შეიძლება ასევე დასაბუთებული იყოს გადაწყვეტილების ალტერნატიული, თუმცა მართებული და მისაღები ვარიანტიც. მოსამართლეები განსაკუთრებული აზრით თავიანთ კოლეგებთანაც აპელირებენ. სასამართლოს საბოლოო გადაწყვეტილების მიუხედავად, გამორიცხული არ არის მისი გადახედვის შესაძლებლობა ახალი პირობებისა და გარემოებების არსებობის შემთხვევაში ან მოსამართლის პოზიციის გათვალისწინება ახალ საქმეებში. საკონსტიტუციო სასამართლოს პრაქტიკაში ამგვარი მაგალითები არსებობდა, ისევე, როგორც იყო შემთხვევები, როცა მოსამართლის მიერ ჩამოყალიბებულ განსხვავებულ აზრს კანონმდებლის პოზიციაც ემთხვეოდა და სასამართლოს მიერ კონსტიტუციურად აღიარებული სადავო ნორმა შეცვლილა.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, უფლება განსაკუთრებული აზრის ჩამოყალიბებაზე საკმაოდ სადავო საკითხია.

მთავარი პრობლემაა, თუ რამდენად ფართო წრისთვის უნდა იყოს ხელმისაწვდომი მოსამართლის განსხვავებული აზრი.

განსხვავებული აზრის ინსტიტუტის შესახებ შექმნილი სამეცნიერო ნაშრომების ზოგიერთი ავტორი ოთხ ვარიანტზე (მოდელზე) საუბრობს: სრული დახურულობის (საიდუმლოობის), განუსაზღვრელობის, ნაწილობრივი ხელმისაწვდომობისა და სრული საჯაროობის.

ყველაზე ლიბერალური – სრული (საყოველთაო) საჯაროობის ვარიანტი მხოლოდ საკონსტიტუციო საქმისწარმოების პრაქტიკაში განხორციელდა.

ექვს გარეშეა, რომ მოსამართლეების მიერ განსაკუთრებული აზრის საჯაროდ გამოთქმის უფლება პირდაპირ კავშირშია ადამიანის ძირითად უფლებებთან, კერძოდ, სიტყვისა და აზრის თავისუფლებასთან და იმასთან, რომ დაუშვებელია ადამიანის იძულება, უარი თქვას საკუთარი აზრისა თუ შეხედულების გამოთქმაზე. სასამართლო პრაქტიკაში აღნიშნული თავისუფლებები განსაკუთრებულ ღირებულებას იძენს, რამეთუ მართლმსაჯულება სინდისსა და გონიერებას, მოსამართლის პირად, დამოუკიდებელ შეფასებას, შინაგან რწმენასა და სამართლიანობის უდრეკ, მკაცრად განსაზღვრულ გრძნობას ეფუძნება. ნებისმიერ გარე ზეგავლენას ავტორიტეტისადმი თუ უმრავლესობის აზრისადმი ბრმა რწმენას, კონფორმიზმს მივყავართ თავისუფლებისა და დამოუკიდებლობის დაკარგვისკენ, ისევე, როგორც ეს ხდება ყოველდღიურ ცხოვრებაში.

ადამიანის უფლებებისა და ძირითადი თავისუფლებების კონვენციის ნორმებზე (მე-10 მუხლი, მე-2 ნაწილი) და სხვადასხვა სახელმწიფოს კონსტიტუციებში მოცემულ ანალოგიურ ნორმებზე დაყრდნობით, აუცილებელია მოსამართლის მიერ საკუთარი განსაკუთრებული აზრის გამოქვეყნებისა და გავრცელების უფლების განხორციელების საზღვრების დადგენა. ჩვენი აზრით, ამ საზღვრების ძიება საჭიროა, ვინაიდან განსხვავებული აზრის გავრცელების უფლების განხორციელებისას აუცილებელია ისეთი საზოგადოებრივი ინტერესის გათვალისწინება, როგორიცაა „ავტორიტეტის უზრუნველყოფა და მართლმსაჯულების მიუკერძოებლობა“.

„დემოკრატიულ საზოგადოებაში საჭირო... შეზღუდვების“ გათვალისწინებით, არ შეიძლება განსაკუთრებული აზრის გამოყენება პოლიტიკური დატვირთვის მექანე განცხადებების გასაკეთებლად, ვინაიდან საკონსტიტუციო სასამართლოს მოსამართლე, კანონის იმპერატიული მოთხოვნების ძალით, აპოლიტიკური უნდა იყოს.

უნდა გავითვალისწინოთ, რომ მოსამართლის მიერ განსაკუთრებული აზრის გამოთქმისა და გავრცელების უფლების განხორციელების ზღვარი დაკავშირებულია და გამომდინარეობს „კონფიდენციალურად მიღებული ინფორმაციის გავრცელების თავიდან აცილების“ საჭიროებიდანაც.

დაუშვებელია განსაკუთრებული აზრის მეშვეობით ინფორმაციის გავრცელება იმის თაობაზე, თუ რა ხდებოდა სათათბირო ოთახში, რა პოზიცია გამოხატა ამა თუ იმ მოსამართლემ. ეს ინფორმაცია კონფიდენციალურია და მასზე ვრცელდება სამსახურებრივი საიდუმლოების სამართლებრივი რეჟიმი.

უმეტესი სახელმწიფოების საკონსტიტუციო სასამართლოთა მოწყობისა და საქმიანობის შესახებ არსებულ კანონებში მოსამართლეთა მიერ განსაკუთრებული აზრის გამოხატვის უფლება რეგლამენტირებულია.

მოლდოვის რესპუბლიკის საკონსტიტუციო სასამართლოს მოსამართლესაც აქვს განსხვავებული აზრის ჩამოყალიბების უფლება.

ასე მაგალითად, „საკონსტიტუციო იურისდიქციის შესახებ“ კანონის 67-ე მუხლის თანახმად, საკონსტიტუციო სასამართლოს მოსამართლეს, რომელიც მიღებულ დადგენილებას და დასკვნას არ ეთანხმება, უფლება აქვს, წერილობით გამოხატოს თავისი განსაკუთრებული აზრი. მოსამართლის განსაკუთრებული აზრი, მისი მოთხოვნისამებრ, თან დაერთვის მიღებულ აქტს (დადგენილებას ან დასკვნას).

აღნიშნული ნორმის შინაარსიდან გამომდინარე, სასამართლოს კავშირი არა აქვს მოსამართლის მიერ საკუთარი განსაკუთრებული აზრის წარდგენასთან გადაწყვეტილების გამოქვეყნებისას, რადგანაც „საკონსტიტუციო სასამართლოს შესახებ“ კანონის 26-ე და 27-ე მუხლების მიხედვით, სასამართლო ვალდებულია, მიღებული გადაწყვეტილებები, მათი მიღებიდან 10 დღის განმავლობაში, „ოფიციალურ მონიტორინგში“ გამოაქვეყნოს. მოსამართლის განსაკუთრებული აზრი თან ერთვის მიღებულ აქტს მისი მოთხოვნით.

თუმცა მოლდოვის რესპუბლიკის საკონსტიტუციო სასამართლოს პრაქტიკიდან გამომდინარე, მოსამართლეების განსაკუთრებული აზრი საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილებებთან (დადგენილება და დასკვნა) ერთად ქვეყნდება.

პირადი აზრის საჯაროდ გამოთქმა ვალდებულებას არ წარმოადგენს. ეს არის მოსამართლის უფლება, რომლითაც უმცირესობაში აღმოჩენილი მოსამართლეები ყოველთვის როდი სარგებლობენ. 1995 წლიდან 2010 წლამდე მოლდოვის რესპუბლიკის საკონსტიტუციო სასამართლოს მოსამართლეებმა 68-ჯერ გამოთქვეს განსაკუთრებული აზრი, რომელთაგან 46 ეხებოდა დადგენილებებს, 10 დასკვნებს, 12 კი გადაწყვეტილებებს.

ამ მონაცემებიდან ირკვევა, რომ საკონსტიტუციო სასამართლოს მოსამართლეები განსაკუთრებულ აზრს მაშინაც კი გამოთქვამენ, როდესაც არ ეთანხმებიან სასამართლოს განჩინებებს. თუმცა „საკონსტიტუციო იურისდიქციის შესახებ“ მოლდოვის რესპუბლიკის კანონის 67-ე მუხლი ითვალისწინებს, რომ მოსამართლე უფლებამოსილია, გამოხატოს განსაკუთრებული აზრი გადაწყვეტილებასა და დასკვნაზე მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუკი არ ეთანხმება მას.

ეს საკითხი საკამათოა. ჩვენი თვალსაზრისით, ეს კანონმდებლობის ხარვეზია, ვინაიდან საკონსტიტუციო სასამართლოს პრაქტიკაში ამა თუ იმ მიმართვის არსებითად განსახილველად მიღებაზე უარის თქმისას სასამართლოს გამოაქვს მოტივირებული განჩინება, რაც ასევე წარმოადგენს საკონსტიტუციო სასამართლოს აქტს, რომელსაც უთანხმოების არანაკლები პოტენციალი გააჩნია.

დასკვნის სახით მინდა აღვნიშნო, რომ, ჩვენი აზრით, განსხვავებული აზრის ჩამოყალიბების უფლება მოსამართლის ფიგურის ინდივიდუალიზებას ახდენს, წარმოაჩენს მას კონსტიტუციური იურისდიქციის ორგანოს პასუხისმგებელ სუბიექტად, მის პირად გადაწყვეტილებას ზოგადი მნიშვნელობის მქონე აზრს ანიჭებს და მოსამართლეთა უმრავლესობის თანაბარ უფლებებს სძენს. არ შეიძლება მოსამართლის განსხვავებული აზრის დაკნინება.